

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

Son 1/S. Jild 4.

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/1 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ**

<i>Fayziyev O'rinboy Toshmuhammad o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJIGA EGA BO'LGAN INSONLARNI IJTIMOIIY HIMOYALASH SOHASIDAGI ISLOHOTLAR	9-16
<i>Эсонов Зиёдбек Юлдашевич</i> ФАРФОНА ВОДИЙСИ МИНГ ЎЗБЕК УРУФИ МАНБАЛАРИ ТАРИХИДАН	17-22
<i>Rajarov Mardonbek Qosimboy o'g'li</i> AFRIG'IYALAR SULOLASI TARIXINING TURK TILLI TADQIQOTLARDA YORITILISHI	23-26
<i>Исмоилова Нигорахон Усмонжановна</i> НАЛИВКИН И ЕГО СВЕДЕНИЯ О ТУЗЕМНОЙ ЖЕНЩИНЕ	27-34
<i>Мирхакимова Феруза Холдоржон кизи</i> ВЗГЛЯД В ИСТОРИЮ МЕМОРИАЛЬНОГО МУЗЕЯ САДРИДДИН АЙНИ	35-40

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Zhao Rong</i> RESEARCH ON THE CONSTRUCTION OF CORE CURRICULUM STANDARDS FOR CROSS- BORDER E-COMMERCE MAJORS BASED ON HIGHER VOCATIONAL EDUCATION IN INNER MONGOLIA	41-48
<i>Husanboyev Sadafbek Yorqinjon o'g'li</i> FARG'ONA VILOYATIDA AGROTURIZM FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RESURS SALONIYATINI VAHOLASH	49-58
<i>Malikova Gulhayo Turdali qizi</i> TIJORAT BANKLARDA INVESTITSION FAOLIYAT TAHLILI	59-64
<i>Maxmudov Anvarjon</i> SOLIQ HUQUQBUZARLIKLARINI TARKIBI, SHAKLLANISH MANBALARI VA ULARNI IQTISODIY MONIYATI	65-75
<i>Мухитдинов Ахрор</i> РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТДА ЯГОНА МАРКАЗЛАШГАН ДИСПЕТЧЕРЛИК ХИЗМАТИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ	76-82
<i>Jurayev Xusan Atamuratovich</i> KORXONANI MOLIYAVIY SOG'LOMLASHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	83-89
<i>Butunov Shaymardan Berdiyrovich</i> NOANIQLIK ORQALI HARAKAT QILISH: IQTISODIY BEQARORLIK SHAROITIDA MOLIYAVIY TAHLIL	90-96
<i>Islomova Mohlaroyim Inomjon qizi, Ortiqova So'g'diyona Abdusodiq qizi, Abdurahimova Zulhumor Azimjon qizi</i> TURIZM XIZMATLAR SOHASIDA RAQAMLI TEXNANOLOGIYALARNI QO'LLASH	97-103
<i>Содиқов Анвар</i> ЎЗБЕКISTОН ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИ ИСТИҚБОЛЛАРИНИ КЎП ОМИЛЛИ ЭКОНОМЕТРИК МОДЕЛЛАР АСОСИДА БАҲОЛАШ ВА МУҚОБИЛ СЦЕНАРИЙЛАРИНИ АНИҚЛАШ...	104-116

Norov Asror Egamberdiyevich, Fazliddinov Shohruh Shamsiddinovich
O‘ZBEKISTONDA DOKTORANTURA FAOLIYATI YO‘LGA QO‘YILGAN OLIY TA‘LIM VA ILMIY
TADQIQOT MUASSASALARI 117-122

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Эшонкулова Нуржахон Абдужабборовна
ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТЛАРИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ:
ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛ 123-130

Khalilova Shakhlo Abdurashitovna
IBN SINA AND HIS CONTRIBUTION TO SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION: RETHINKING
THE HERITAGE OF EASTERN THINKERS 131-136

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Saidov Hakim G‘ofurovich
VATANPARVARLIK VA MILLIY G‘URURNING FALSAFIY KATEGORIAL NEGIZLARI 137-141

Jabborov Jamshid Azimovich
MA‘NAVIY EHTIYOJLAR JAMIYAT MA‘NAVIY HAYOTINING TARKIBIY QISMI
SIFATIDA 142-148

Coatov Fayram
БАЙРАМЛАР – МИЛЛАТНИНГ ОЛИЙ ҚАДРИЯТИ 149-156

Raxmatova Xolidaxon Xolikovna
NAQSHBANDIYLAR EHTIROMIGA SAZOVOR BUYUK ZOT 157-161

Wang XiaoYu
AN ANALYSIS OF THE MYTHICAL PATTERNS IN ULYSSES FROM THE PERSPECTIVE OF
ARCHETYPE THEORY 162-170

Mamadkulova Kamila Abdukhalikovna
FEATURES OF 19th CENTURY LITERATURE: ROMANTICISM AND REALISM 171-175

Aripova Saodat Taxirovna
INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA KONCHILIK LEKSIK BIRLIKLARINING LEKSIK-SEMANTIK
XUSUSIYATLARI 176-181

Xudoyqulov Behzod Abbosovich
ITALYAN TILIDAGI FRAZELOGIK IBORALAR TARJIMASI VA ULARNING O‘ZBEK TILIDAGI
EKVIVALENTLARI 182-187

Mavlonova Gulnora Abdig‘ani qizi
ADABIYOTDA QO‘LLANILGAN EVFEMIZMLAR (ROMAN VA SHE‘RIYAT) MISOLLAR
BILAN 188-192

Tuxtayeva Dildora Zokirovna, Izzatilloeva Sevinch Nusratilloevna
INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “YAXSHILIK” KONSEPTINI IFODALOVCHI MAQOLLARNING
MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI 193-197

Djurayeva Orzigul Gafurovna
QAXXOR BAXSHI RAHIMOV IJODINING O‘RGANILISHI 198-204

Gafarova Shahnoza Hayrullayevna
TIL VA TA‘LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR 205-209

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Исломқулова Шоҳсанам Ваҳобжон қизи*ВРАЧНИНГ КАСБИЙ ЖАВОБГАРЛИГИНИ СУҒУРТА ҚИЛИШНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ
ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ОМИЛЛАРИ ВА ЗАРУРИЯТИ ..... 210-215*Sarvinov Sunnatillaeva*PROCEDURAL CHALLENGES IN THE REGULATION OF ABUSE OF DOMINANT POSITION IN
UZBEKISTAN ..... 216-222**13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ***Soliyev Ibdulloxon Ismatullayevich*FACTORS AFFECTING THE EFFICIENCY OF REFORMS IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS ..... 223-233*Shokirov Po'lat*TALABALARGA ATLETIK GIMNASTIKA MASHG'ULOTLARINI JOZIBADORLIGINI OSHIRISHING
USLUBIY ASOSLARI ..... 234-238*Begmatova Dilnoza Muxtarovna*JAHON MIQYOSIDA TA'LIM JARAYONI SUBYEKTLARIDA MADANIY IMMUNITETNI
SHAKLLANTIRISH TENDENSIYALARI ..... 239-243*To'rayev Panji To'xtayevich*MILLIY KURASH MASHG'ULOTLARIDA UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIKNI TASHKIL
ETISH VA SHAKLLANTIRISH ..... 244-248*Axmedova Nafisa Isaxodjayevna, Azamatov Abdullo Isaxo'ja o'g'li, Lutfullina Rumiya Anvarovna*
OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT FAKULTETLARI TALABALARI
UCHUN ANTIDOPING QOIDABUZARLIKLARINING OLDINI OLISH MEXANIZMINI

YARATISH 249-256

*Egamberdiyev Javlonbek*TA'LIM MUASSASALARIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL QILISH VA UNING
ILMIY-USLUBIY ASOSLARI ..... 257-260*Kenjaboev Abdisalim Erkaboevich*ZAMONAVIY TA'LIM- TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGIK RAHBARNING
KOMPETENTLIGI 261-265

Maxmudov Anvarjon

Farg'ona politexnika instiuti mustaqil izlanuvchisi

SOLIQ HUQUQBUZARLIKLARINI TARKIBI, SHAKLLANISH MANBALARI VA ULARNI IQTISODIY MOHIYATI

Annotatsiya. Mazkur maqola soliq huquqbuzarliklari soliq to'lashdan qochish, soliq bazasida daromadlarni to'liq ko'rsatmaslik, soliq huquqbuzarliklari vujudga kelishi mumkin bo'lgan zonalar, buni oldini olish yoki bartaraf etish uchun ilmiy jihatdan yondashish masalalariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: soliq boshqaruvi, soliqqa oid huquqbuzarliklar, soliq to'lashdan bo'yin tovlash, xos sxemalar, ofshor zonalar, huquqbuzarliklar sodir etilishi mumkin bo'lgan zonalar, soliq munosabatlarini boshqarish.

Makhmudov Anvarjon

Independent researcher
Fergana Polytechnic Institute

STRUCTURE OF TAX OFFENSES, SOURCES OF EDUCATION AND THEIR ECONOMIC NATURE

Abstract. This article focuses on the issues of tax violations, tax evasion, understatement of income in the tax base, areas in which tax violations may occur, as well as a scientific approach to preventing or eliminating this.

Key words: tax management, tax crimes, tax evasion, special schemes, offshore zones, areas of possible crime, management of tax relations.

Маҳмудов Анваржон

Независимый исследователь
Ферганский политехнический институт

СТРУКТУРА НАЛОГОВЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, ИСТОЧНИКИ ОБРАЗОВАНИЯ И ИХ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется вопросам налоговых нарушений, уклонения от уплаты налогов, занижения доходов в налоговой базе, сферам, в которых могут иметь место налоговые нарушения, а также научному подходу к предотвращению или устранению этого.

Ключевые слова: налоговый менеджмент, налоговые преступления, уклонение от уплаты налогов, специальные схемы, оффшорные зоны, зоны возможного совершения преступлений, управление налоговыми отношениями.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI1Y2024N09>

Kirish. Islohotlarni bosqichma-bosqich o'tkazilishi demokratik va bozor islohotlari yo'lidan izchil va og'ishmay borish, kuchli ijtimoiy siyosat va aholining eng nochor qatlamlarini

himoya qilish bilan birgalikda, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarning ijobiy natijalarini, ularni qo'llab-quvvatlanishi va e'tirof etilishini oldindan belgilab beradi.

“O'zbekiston – 2030” strategiyasida 2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida Fiskal barqarorlikni ta'minlash va davlat majburiyatlarini samarali boshqarish. Shuningdek, “Yashirin iqtisodiyot”ni qisqartirish orqali soliq bazasini qo'shimcha kengaytirish imkoniyatidan foydalanish kabi vazifalar belgilangan.[2]

Milliy iqtisodiyotimizni rivojlantirish va barqarorligini ta'minlashda xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan to'lanadigan soliqlar nechog'lik ahamiyatli bo'lsa, mazkur soliqlarni muntazam, o'z vaqtida va to'liq byudjetga kelib tushishini ta'minlash maqsadida, korxonalarda soliq huquqbuzarliklarini sodir etilishining oldini olish ham shu darajada muhimdir. Shuning uchun mazkur mavzu bo'yicha tadqiqotlar amalga oshirgan holda bu boradagi mavjud kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish yuzasidan ilmiy taklif hamda amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish zarurligi hozirda muhim va dolzarb masalalardan biriga aylangan.

Avvalo soliq huquqbuzarliklariga tegishli ayrim nazariy tomonlarini ko'rib chiqmoqchimiz, soliq huquqbuzarliklariga qonundan tashqari iqtisodiy faoliyat doirasi sifatida qarash mumkin, ya'ni bitimlar noqonuniy amalga oshiriladi, huquqiy me'yorlar va xo'jalik hayot qoidalariga amal qilinmaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Soliq huquqbuzarliklarini aniqlashni boshqarishning nazariy va ilmiy jihatdan talqin qilish maqsadida bir qator chet ellik mualliflar bu ishga qo'l urganlar: D.Batteros, D.Bleyds, R.Bromley, Y.Borosh, D.Vebster, P.Volf, S.Genri, K.Djons, D.Kasel, D.Kilgour, D.Mid, K.Morrison, V.Paton Kalbertson, A.Portes, M.Romer, S.Sasen-Kub, S.Sempson, P.Fidler, E.Fayg, P.Ferman, K.Hart, Dj.Harris, Dj.X'byutson, L.Shelli, F.Shnayder, U.Sichi, D.Enste, G.Yamada, Yu.Fgofonov, D.Aminov, I.Bobkova, N.Bolova, V.Verin, S.Glinkina, V.Dadalko, V.Yesipov, I.Klyamkin, V.Ispravnikov, A.Krilov, A.Korchagin, Yu.Latov, G.Mishin, V.Ovchinskiy, Ye.Panova, Ye.Rumyanseva, R.Satuyev, L.Timofeyev, Yu.S'yanov, N.Chernina, D.Shrayer, Yu.Shishnin, P.Xlebnikov, N.Yas'kova.

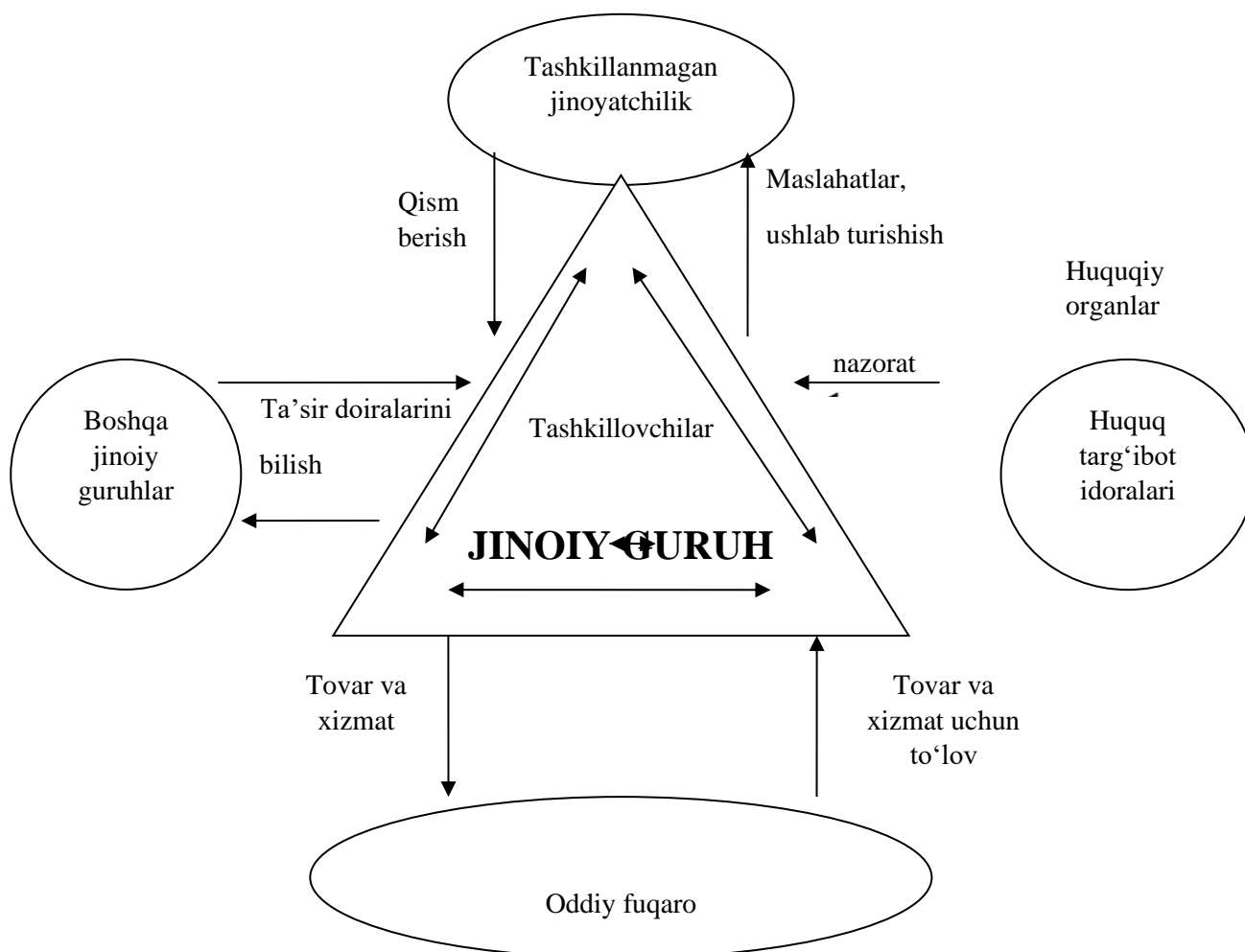
Soliqqa oid huquqbuzarliklar oldini olishga bog'liq ilmiy tadqiqotlarni mahalliy iqtisodchi olimlardan A.Vaxobov, E.Gadoyev, D. Quvbiyev, I.Jamolov, N. Jo'rayev, N. Toshmamatov, I. Nosirov, A.Isaxodjayev, A.Ortiqov, A.Soliyev, B.Toshmurodova, N. Kuziyeva, N.To'xliyev, P. Yo'ldoshev, N.Usmonov, A.O'lmasov, Z.Qurbonov, Sh.Toshmatov, A.Shestakov, Q.Yahyoyevlar ilmiy ishlarida tadqiq qilingan.

Mavzu doirasida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlariga qaramasdan, iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish sharoitida soliq ma'murchiligini takomillashtirish va soliq to'lovchilarga erkinlik berish, soliqlarni hisoblash mexanizmini takomillashtirish hamda soliq huquqbuzarliklari kelib chiqish sabablarini mustaqil ilmiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganish, yashirin iqtisodiyotning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tadqiq etish tadqiqot mavzusi sifatida tanlanishiga asos bo'ldi.

Asosiy qism. Soliq huquqbuzarliklariga qonundan tashqari iqtisodiy faoliyat doirasi sifatida qarash mumkin, ya'ni bitimlar noqonuniy amalga oshiriladi, huquqiy me'yorlar va xo'jalik hayot qoidalariga amal qilinmaydi.

O'z daromadlarini soliq to'lovidan yashirgan shaxslar, yoki daromadini poraxo'rlik, imtiyozli o'rinnlarni sotish bilan oshirayotganlar uzoq vaqt faoliyat ko'rsata olmaydilar, ular o'z ishlarida “loyqa suvda baliq tutyapman” yo'sinida ish tutadilar.

Iqtisodiyotni rasmiy boshqaruvi va soliqlarni oqilona to'lovchilardan farqi soliqlardan bo'yin tovlashning ishtirokchilari uchun "oqlar" va "qizillar" degan mustahkam chegara mavjud. "Qizillar" qatoriga soliq organlari, huquqni saqlash organlari va umuman maxfiy bitimga aloqador bo'lmagan shaxslar kiradi.

1-rasm. Soliq huquqbuzarliklarining sodir bo'lish shakli.

Soliq huquqbuzarliklarini aniqlash natijalariga qarab ularni yalpi ichki mahsulot tarkibidagi salmog'iga qarab "ishlab chiqaruvchi" hamda iqtisodiy boylik yaratmaydigan, lekin daromad va mulklarni qayta taqsimlashda ishtirok etadigan "qayta taqsimlash" faoliyatlariga bo'lish mumkin.

Albatta bunday moliyalashtirish uning asl mohiyatiga mos tushishi kerak:

A. Maxfiylik (shaxsni maxfiyligini saqlash). Yashirin bitimlar yuridik yoki jismoniy shaxslarni kimligini aniqlash bilan bog'liq bo'lmasligi kerak. Buning uchun o'rtadagi aloqa vositalari sir tutilishi kerak.

B. Faoliyat davrining qisqaligi. Bitim davrida qo'lga tushirilgan vosita bir joyda uzoq turib qolmasligi kerak, chunki bunga hojat yo'q, bitim vositasidan foydalanish emas, daromad qilishni ko'zda tutgan.

V.An'anaviy vositalar almashinuvining zaruriyatsizligi. Bu bitim tor doirada, bu ishga to'g'ridan to'g'ri yoki qisman aloqasi bor shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Bunday bitimlarda vositalar uchun pul ta'minoti bilan maxsus agentlar shug'ullanadi xolos. Bu shartni bitimning boshqa ishtirokchilari almashinish vositasi sifatida tan olishlari ahamiyatsiz.

Jahonning yirik mamlakatlarida soliq huquqbuzilishlari natijalari internet tarmog'idan olingan manbaaga ko'ra har bir ko'rib chiqilayotgan davlatda soliq huquqbuzarliklari mavjudligini va bu orqali davlatga yetkazilayotgan zarar summalarini keltirgan. Quyidagi jadvaldan soliq huquqbuzarliklari yetkazayotgan zararni ko'rishimiz mumkin.

1-jadval

Soliqqa oid huquqbuzarliklar va jinoyatlar natijasida soliq tushumlarining yo'qolishi bo'yicha reytingi (2022 yil) dollarda[17]

Mamlakatlar	Yillik jami yo'qotishlar	Har yili boshqa mamlakatlarga etkazilgan soliq zarari
1 AQSh	177,270,091,562	20,161,882,812
2 Braziliya	7,926,624,840	2,010,211,140
3 Italiya	4,771,254,942	4 533 744 141
4 Rossiya	1,315,252,810	0
5 Germaniya	26 046 215 032	0
6 Frantsiya	33 024 647 225	4 215 977 539
7 Yaponiya	8 319 468 982	0
8 Xitoy	11,435,210,938	0
9 Buyuk Britaniya	44,684,200,572	61,652,363,344
10 Ispaniya	6 424 654 175	1 402 078 857
11.Kanada	3,650,585,152	11,575,162,096
11.Azarbayjon	22 511 023	0
12.Qazaxston	183,338,811	0
13.O'zbekiston	12 005 689	111 617 899
14.Tojikiston	754 316	272 239
15.Qirg'iziston	5,533,579	0

Iqtisodiyotni boshqarish tizimida "ichki" ya'ni ishtirokchilar rasmiy iqtisod ichida turib ro'yxatdan o'tmasdan norasmiy faoliyat olib borishiga va "parallel" ishtirokchilarni rasmiy vakolati bilan bog'liq bo'lmagan turlarga bo'linadi.

Faoliyat olib borish bozorlariga qarab:

- iste'mol xizmati va bozorlaridagi munosabatlar;
- investitsiya tovarlari bozorida;
- moliya bozorida;
- mehnat bozorida;
- boshqa bozorlarda(internet);

Rasmiy sektor:

- Fermerlik;
- Qurilish;
- uyda remont bajarish: suv quvurlarini tuzatish;
- elektrni tuzatish;

- uylarni ta'mirlash;
- avtomobillarni ta'mirlash;
- uyda ishlab chiqarish: uy ishchisi, to'quvchilik, oyoq kiyim tikish;
- taksi, yo'l xizmati;
- xizmatlar: xususiy o'qituvchilar;
- sartaroshlar;
- restoranlar.

Norasmiy sektor:

- kontrabanda;
- o'g'irlangan yuklarni toshishi;
- ta'qiqlangan yuklarni mamlakatga olib kirish.

Sababi:

- defitsit;
- iqtisodiy krizis;
- ortiqcha ish kuchlari;
- ko'plab kichik korxonalarining mavjudligi;
- soliq madaniyati.

Soliq huquqbuzarliklari ko'lamini aniqlash usullari:

1. Kichik=katta

- Faraz qilaylik yirik firmalar axboroti aniq deb.

- Quyidagi solishtirishni qo'llang:

- kv.m ga sotish;
- kv.m. ga xarajat;
- bir ishchiga to'g'ri keladigan yalpi mahsulot;
- bir ishchiga to'g'ri keladigan qo'shilgan qiymat;
- ishchini oyliqi;
- tovar-mahsulot aylanmasi.

2. Ishchi kuchini tahlili:

Faol aholi=Umumiy aholi- nofaol aholi- keksa va yosh aholi.

3. Audit:

- soliq deklaratsiyalarini tanlama asosida to'liq tekshirish;
- joylarda tekshirish va faoliyat turlarini aniqlash:
- chakana savdo do'konlari;
- ochiq bozorlar;
- restoranlar, barlar;
- choyxonalar.

4. O'rganish:

- kichik biznes vakillaridan intervyular olish;
- biznesmenlarga boshqa biznesmenlar to'g'risida savol berish;
- iste'molchilarga ularni xarajatlari to'g'risida savol berish;
- soliq huquqshunoslariga;
- soliq buxgalterlariga;
- soliq auditorlariga savol bilan murojaat qilish.

Soliq huquqbuzarliklarini keltirib chiqaruvchi muomala vositalarining turlari

Birinchi o'rinda ta'kidlash kerakki, sanoati rivojlangan davlatlarda muomala vositalarining asosiy qismini bank pullari tashkil etadi.

Bank pullari qatoriga pulning hamma turlarini kiritamiz-kredit turlari, jamg'armalar, "o'tkazma(perevod)" lar va jamg'arma depozitlari. Har qanday o'tkazishlar osongina ma'sul shaxslar tomonidan bajariladi. Kredit pullari bilan muomala amalga oshirilayotganda soliqdan daromad miqdorini yashirish va noqonuniy sotilayotgan aktivni yashirib, o'ziniki qilib olish juda qiyin. Albatta bunday moliyaviy muomalalar **solliq huquqbuzarliklarini aniqlashda** qo'l kelavermaydi, chunki ancha qiyinchilik va qo'shimcha sarf-xarajat talab etadi.

Unda qaysi almashuv vositalari solliq huquqbuzarliklarining rivojlanishiga "yordam" beradi?

A. Naqd pullar. "Qora nal" bu eng keng tarqalgan vosita. Hujjatlarda "naqd pulni qayd qilmaslik" juda oson, o'zining "anonimligi" (yashirinligi) sababli "bank pullaridan tubdan farq qiladi. Jinoiy, naqd pul qo'shimcha indikator sifatida ishlatiladi. Naqd pul solliq huquqbuzarliklarining o'sish darajasini aniq ko'rsatadi, chunki bunda naqd pul moliyalashtirishning vositasi bo'ladi.

B. Barter. Bu usulni qo'llashni qulayligining ikki sababi bor: Birinchidan, barter, shartnomaning asosiy qimmatini, hajmini yashirishga imkoniyat beradi. Ikkinchidan, tovar oqimini hisob-kitob qilishda ancha qiyinchilik tug'diradi. Shunday qilib shartnoma vositalarining narxi va hajmini yashirib xufyona iqtisodni kuchayishiga ko'mak beradi, shuning uchun har hil resurslarni, tovar va aktivlarni noqonuniy o'zlashtirish boyishga yo'llari ochadi.

V.«Otkat» (Qaytish). Mahsulot oldi-sottisida hamma xizmatlar bajarilishida juda qo'l keladigan usullardan biri, ya'ni mahsulot va xizmatlar uchun rasmiy shartnomada ko'rsatilgan narhdan tashqari naqd pul bilan noqonuniy bitimlashishi.

G.Boqimandalik (to'lovsizlik). Bu usulni qo'llash ham solliq huquqbuzarliklarini sodir etishda qo'l keladi, ayniqsa to'lamaslik solliqlardan bo'yin tovlash va xo'jalik faoliyatini yashirish uchun qulay. Bundan tashqari, korxonalarining davlat byudjetiga to'lamasliklari ko'p hollarda davlat xizmatchilari tomonidan ruxsat berilgan bo'lishi ham mumkin (demak, yashirin (fiktiv) yo'l bilan to'lovsizlik huquqini sotib olishga korxonalar harakat qiladilar.)

Shunday qilib, xulosa qilsa bo'ladiki, solliq huquqbuzarliklarini sodir etish sabablari sifatida naqd pul, barter, va boqimandalik (to'lovsizlik) usullarini moliyalashtirish uchun mos ravishda qo'llaydi, bu usullar davlatda pul aylanish tizimiga putur yetkazadi.

Soliqlardan bo'yin tovlashning ayrim shakllari. Solliqdan bo'yin tovlashni usullaridan biri. Bu turi chegaradan bir chemodan pulni olib o'tishdan ko'ra qiyinroq. Biror xil mahsulot chet elga jahon bozori narxida sotiladi, foydasi esa chet elda qoladi. Noqonuniy sxemalarini hisobga oladigan bo'lsak bu summalar yanada ko'proq bo'ladi. Solliq siyosati yaxshilangan taqdirda ham kapital harakatining to'xtashi qiyin.

Hisobotlarning (noadekvat) noo'xshash tomonlari. Juda katta industrial korxonalarda moliyaviy hisobotning noaniqligi ular davlatdan o'z moliyaviy tomonlarini yashirmayaptimikan, degan fikrni uyg'otadi.

Buxgalterlik yozuvlarning noaniqligi va almashinishning xilma xilligi ularning mablag'i haqidagi hisobotini to'g'ri noto'g'riligini aniqlash mushkul. Bu korxonalar noqonuniy pul mablag'ini yashirishini isbotlash qiyin.

Mollarni noto'g'ri hisobini yuritish. Iqtisodiy agentlar mollar qiymatini o'zgartirish usullarini ishga soladilar:

Eksportchilar tovar narxini ko'taradilar. Eksportchilar ayrim tovarlarga mo'ljallangan subsidiyalarni saqlab qolish uchun va ayrim tovarlar narxlarini asliga nisbatan arzonroq narxda ko'rsatadilar, haqiqatda esa bu tovarning narxi ancha yuqori bo'ladi. Bunday yo'l bilan soliqlardan qutuladilar va kapital chegara ortiga ketishga muvaffaq bo'ladi. Importchilar biroz boshqacharoq yo'l tutadilar: tovarlar narxini yuqori qilib ko'rsatib pulni qaytishiga zamin yaratadilar, bu bilan tovar oqimini yengillashtiradilar, chunki arzon narx tovarlarga bojxona soliqlari ham arzon bo'ladi.

Uchinchi yo'li esa tovar nomini (ro'yxatini, sonini) noto'g'ri ko'rsatish. Har xil tovarlar uchun bojxona bojlari har bir tovar turiga har xil. Masalan, bir xil bir biriga o'xshash tovarlar bor, yuqori texnologiyadagi qismlarga boj yuqori bo'ladi, lekin ularni oddiy, pasttexnologiyaliklaridan ajratish ancha mushkul. Shuning uchun bunday tovarlar past boj tariflari bo'yicha o'tkaziladi.

Bugungi kunda qonunchiligi bunday holatlar bilan kurashmoqda.

Offshor kompaniyalar orqali soliqdan qochish. Offshor biznesi bu dunyo kapital aylanmasida tobora ko'proq o'rin tutmoqda. Sir emas, dunyodagi juda ko'p biznesmenlar o'z faoliyatlarini offshor firmalari orqali amalga oshirmoqdalar. Yevropa mamlakatlarida soliqlar stavkasi juda yuqori, shuning uchun ko'pchilik tadbirkorlar ularni kamaytirishga harakat qiladilar. Daniyada hazil sifatida soliqdan qochishni milliy sport turiga qiyoslashadi.

Xo'sh offshor o'zi nima?

"Offshor" (ingliz tilidan "Offshore" – "sohildan tashqari", "chegaradan tashqari" degan ma'noni anglatadi) bu eng to'g'ri soliqni rejalashtirish usuli. Bu usul asosida ko'p davlatlarning qonunlari, qisqa yoki to'laligicha chet el kompaniyalarini soliqdan ozod qiladi.

Hozirgi kunda dunyoda 60 dan ziyod davlatlarda "offshor" kompaniyalar uchun soliq imtiyozi beradigan qonunlar mavjud. Eng taniqli davlatlarga: Panama, Gibraltar, Kipr, Irlandiya, Lixtenshteyn, AQShning Delaver shtati, Bagam orollari kiradi.

Xalqaro huquq nuqtai nazaridan kompaniya bu yakka yuridik shaxs va ro'yxatdan o'tish davlat qonuniga asosan o'z faoliyatini yuritadi. Masalan: Panamadagi kompaniya faqat Panamada soliqqa tortiladi. Agar bu kompaniya egalari chet ellik bo'lsa va Panamada hech qanaqa faoliyat olib bormasa, u "offshor" deb hisoblanadi va soliqdan ozod qilinadi. Bu kompaniya ro'yxatdan o'tgan davlatda soliq solish subyekti deb hisoblanmaydi, lekin faoliyat olib borayotgan davlatda soliqqa tortiladi.

Hamma davlatlar ikki guruhga bo'linadi:

birinchisi – bu davlatlarda to'laligicha "offshor" kompaniyalar qisman soliqqa tortiladi.

ikkinchisi – bu davlatlarda, to'laligicha offshor kompaniyalari soliqdan ozod qilinadi (bu holda kompaniyalar davlatga litsenziyani uzaytirish uchun boj to'laydi, lekin boj bir yilga 300 – 400 dollardan oshmasligi kerak).

Birinchi davlatlarga Yevropa davlatlari kiradi, boshqacha qilib aytganda "soliqdan yashirinadigan joy" bular Lyuksemburg, Shveytsariya, Lixtenshteyn, Irlandiya, Malta, Kipr va boshqalar.

Ikkinchi guruhga o'rta – amerika davlatlari kiradi, ular katta offshor markazlari hisoblanadi, bular Panama, Bagam orollari, Britan Virdji orollari, Belis, Terks va Kaykos,

Kaiman orollari va boshqalar. Ikkinchi guruh davlatlariga qaraganda, Yevropa kompaniyalarini ro'yxatga olish va xizmat ko'rsatish qiymatliroqdir.

Buxgalteriya hisobotini olib borish kompaniya ro'yxatdan o'tgan davlatning qonunlariga asoslanadi. "Offshor" kompaniyalar buxgalteriya hisobotini biron bir davlat organlariga topshirmaydi, shuning uchun buxgalteriya hisobotini yuritish xohlagan shaklda bo'lishi mumkin. Ayrim davlatlar bundan istisno hisoblanadi, ular "offshor" kompaniyalardan har yillik auditorlik hisobotini talab qiladilar. Kompaniya ro'yxatga olinayotgan paytda "yuridik ofis" ro'yhatga olgan davlatida professional buxgalter va auditor taqdim etadi.

Kompaniya dunyodagi barcha banklarda cheksiz hisob raqami ochish imkoniga ega. Ko'p "offshor" davlatlarda kompaniya egalari haqida ma'lumotlar qonun tomonidan belgilangan holda maxfiy saqlanadi.

Yangi kompaniyani ro'yxatdan o'tkazish muddati – tanlangan davlatiga qarab – ikki haftadan bir oygacha vaqt talab qiladi. Agar tayyor kompaniyani sotib olinsa unda bir soat ichida uni egasi bo'lish mumkin.

Ko'p davlatlarda ro'yxatdan o'tish qiymati 1000\$ dan oshmaydi (ro'yxatdan o'tish bo'jlarining to'lovlari, ustav kapitalini shakllantirish uchun gerbli yig'imlar va muassis hujjatlarni tayyorlash, ishlab chiqarish, ro'yxatdan o'tkazish professional yuridik xizmatlarni qo'shgan holda).

Kompaniyaga yuridik manzilini bergan, ro'yxatdan o'tkazgan davlat va kompaniya egalari o'rtasida majburiy bog'lovchi "kompaniyaning rasmiy vakilining" xizmat haqi bir yilga 550 – 900 \$.

Agar "offshor" biznesining ustunligini faqat "soliqni kamaytirish" deb hisoblasak adashamiz. Dunyodagi pul aylanmasining 1/3 qismi offshor biznesi bilan bog'liq. Sharqiy Yevropada offshor biznesining yaxshiligi shunchaki qonuniy yo'llar bilan tovarlarni xavfsiz, siyosati hamda iqtisodiyoti kuchli davlatga olib borish imkoniyati mavjud.

Xos sxemalar:

Birinchi: korxonalar yoki korxonalar qoshida kichik korxonalar yoki firmalar tuziladi. Ularning ta'sischilari safida ushbu korxonalar vakillari ishtirok etadi. Mahsulotlarni sotib olish yoki sotish shu firmalar orqali amalga oshiriladi natijada korxonaga xomashyo va materiallar qimmatga tushadi va ta'sischilar hamyonini qappaytiradi.

Ikkinchi: qaysidir tijorat firmasi korxonadan joy ijaraga olib, korxonalar chiqarayotgan mahsulotdan korxonalar ishchilarini jalb qilgan holda chiqara boshlaydi. Korxonalar ishchilari tarkibiga korxonani ta'minot, sotuv bo'limi xodimlari kiradi. Eng yaxshi buyurtmalar tijorat firmasi ixtiyoriga yuboriladi.

Uchinchi: davlat byudjeti hisobidan ish olib borayotgan ilmiy tadqiqot institutlari. Ilmiy tadqiqot ishlar uchun byudjetdan o'tkazilgan mablag' tijorat bankini depozit hisobiga tushiriladi. Ilmiy ishlar uchun belgilangan muddat va depozit shartnomasida ko'rsatilgan muddat tugashi bilan depozit hisobidagi mablag' shu davrgacha oylik olmagan ishchilarga yo'naltiriladi. Mablag'ni depozit hisobida turganligi uchun hisoblangan foizlar "ilmiy xodimlar" kissasiga tushadi.

Yuqorida ko'rsatilgan uchta sxema byudjetga soliq to'lashni chetlab o'tadi. Kalavani uchi yo'qotilib, mablag'lar naqd pulga aylantiriladi yoki ko'chmas mulklar sotib olinadi.

Hozirgi kunda korxonalar va fabrikalar, transport va qurilish korxonalari ishlab chiqarish quvvatini saqlab qolish uchun bu xarajatlarni mahsulot tannarxiga qo'sha olmaydi, sababi bu

mahsulot narxini oshishiga olib keladi. Shundan kelib chiqib yuk korxonasi va korxonalar qoshidagi “kichik korxonalar” tushadi. Bu hozirgi kundagi asosiy daromadni yo‘q bo‘lib ketish mexanizmidir.

Chet ellarda soliq huquqbuzarliklarni aniqlash uslubini va o‘lchashni juda ko‘p usullari ishlab chiqilgan. Bozor iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar mutaxassislari bunday usullarni 4 turkumga ajratishadi:

maxsus uslubi – bevosita yoki bilvosita yo‘llar bilan olingan birorta yakka soliq huquqbuzarliklari faoliyatni bevosita yoki bilvosita usullar yordamida o‘rganish bilan bog‘liq;

bevosita usullar (mikrousullar) makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga, turli xil so‘rovlar, rasmiy statistika, soliq va moliya idoralari ma‘lumotlariga asoslanib, tafovutlar usuli, bandlik usuli monetar usullar yordamida o‘rganib chiqiladi;

tafovut usuli (uni yana balans usuli deyiladi) bir-biri bilan bog‘liq ko‘rsatkichlarni taqqoslashda (daromad va xarajat, zaxiralar va ularni ishlatish) noto‘g‘riликlar tafovut hajmini va uning sabablarini qidiradi. Bu tafovutlarni taqqoslashda daromadlar bilan xarajatlarni bir-biriga to‘g‘ri kelmasliklari haqida tahminlar ilgari suriladi;

Balans usulining sifati bir biriga bog‘liq ko‘rsatkichlarni qanchalik ko‘p taqqoslashga bog‘liq. Balans usuli makroiqtisodiy hisob-kitoblarda, milliy hisob-kitoblarni tuzishda, tarmoqlararo balanslarda, fuqarolarni pulli daromadi va sarf xarajati balansini tuzishda juda yaxshi natija beradi. Bu usul yordamida yashirin oylik maosh ko‘rsatkichlari hisoblashda, vositachi tashkilotlar xizmatlarini narxini aniqlashda xufiyona spirtli mahsulotlar ishlab chiqarish ko‘rsatkichlariga to‘g‘ri aniqlanadi.

Xulosa va takliflar. Yuqorida qayd qilingan usullardan tashqari yana soliq huquqbuzarliklari munosabatlarini aniqlashning quyidagi usullari mavjud.

1. Yumshoq modellashtirish (determinantlarini aniqlash) soliq huquqbuzarliklari munosabatlari faktorlarini aniqlash bilan bog‘liq va uning menejmentini aniqlashga qaratilgan.

2. Tizimli usul soliq huquqbuzarliklarini aniqlashning turli tarmoqlardagi hajmi haqidagi ma‘lumotga asoslangan.

3. Aralash usullar asosan soliq huquqbuzarliklari munosabatlarining o‘zgaruvchanlik sharoitida qo‘llaniladi hamda boshqa usullar majmuasining iqtisodiy boshqaruv faoliyati doirasini o‘rganishda ishlatiladi.

Hisobot natijalari shularni ko‘rsatadiki bevosita usullar puxta, lekin kam natija beradi. Ularning asosiy kamchiligi, boshqaruvni ma‘lumotlar bilan ta‘minlashda axborot olishning mushkulligi va bu axborot atayin noto‘g‘ri berilishi.

Ayrim davlatlarni o‘ziga xosligi, ma‘lumotlarda statistik kamchilik borligi v.x.k. har bir davlat o‘ziga mos usulni tanlashga majbur qiladi.

Statistik hujjatlarning hajmiga binoan quyidagi xulosalarni chiqarsa bo‘ladi.

1. Davlat statistika vazirligi soliq huquqbuzarliklari munosabatlarini faqat qisman o‘rganadi, noqonuniy operatsiyalarni hajmini umuman hisobga olmaydi, aslida aynan shu muomalalar milliy boyligimizni qayta taqsimlamoqda.

2. Ayrim alohida tarmoqlarni (engil sanoat, qora metallurgiya, va x.k.) ularning “soliq huquqbuzarliklarini” va faoliyatining kengligini aniqlash qiyin (masalan, noqonuniy barter operatsiyalari, o‘g‘irliklar).

3. Davlat statistika vazirligi ularni faqat taxmin asosida umumiy hisob-kitob orqali aniqlaydi, lekin alohida uning turlarini ajratmaydi, ayrim ko'rsatkichlarda esa hatto hududiy kesimda ham berilmaydi faqat respublika miqyosidagi ko'rsatkichlarga tayaniladi.

4. Deyarli hamma uslublarda ekspertlar xulosasi asosiy o'rin egallaydi, ammo ekspertizalar sifati turli sabablarga ko'ra har xil hududda o'ziga xos.

5. Uy xo'jaliklari daromadlarini hisobini yuritishda Davlat statistik vazirligi balansli yondashuvga asoslanadi, ya'ni daromadni sarf-xarajat, iste'mol va jamg'armaga taqqoslaydi. Lekin bu daromadlar noqonuniy faoliyatdan olinganligi yoki qisman noqonuniyligini aniqlash qiyin. Demak bu balans hisoblarga noqonuniy yo'l bilan tushgan daromad ham kirib qoladi. Yuqoridagilarni aniq ajratilmasligi mamlakatni umumiy farovonligi ko'rsatgichini buzadi.

Yana qo'shimcha shuni aytish kerakki, uy xo'jalik daromadlari atayin pasaytirilishi ko'rsatiladi, chunki soliqlar daromadga ko'ra belgilanadi. Katta sarflar nazorati (tekshiruvi) haqida qonun qabul qilish lozim.

Davlat statistika vazirligi avvaldan hech kim rasmiy javobgar bo'lmagan, to'liqsiz informatsiyaga suyanadi. Qo'llaniladigan usullarga esa aniq ma'lumotlar kerak.

Адабиётлар/Литература/References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.10.2020 yildagi PF-6098-son "Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida" gi Farmon.
2. "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni Toshkent sh.,2023-yil 11-sentabr, PF-158-son
3. N. Toshmamatov, X. Kamolov, I Nosirov, S. Toshmamatov. Audit. O'quv qo'llanma.– Andijon – 2018, – 300 b.
4. N.A. Yangiboev, D.Q.Qudbiev va boshq. Soliq xizmati organlarida buxgalteriya xisobi. T. 2023 y.
5. Nosirov I.A.The role of the ecological management on the developing of small business. Theoretical & Applied Science., 2017g.
6. Nosirov I.A. Vliyaniye nauchno-texnicheskogo progressa v effektivnom ispolzovanii resursov. LI Respubliki Uzbekistan. Vestnik Respubliki Karakalpagistan. 2016g.
7. I.Ismanov, N.Toshmamatov, S.Buzrukxonov. Moliyaviy hisob va hisobot. Darslik. Toshkent. "Sano-standart"-2019 yil.
8. Nosirov I. A. Sovershenstvovaniye ucheta i analiza zatrat xlopkopererabativayushix predpriyatiy (na primere kooperativnix xozyaystv Ferganskoy dolini) .Monografiya. 1998 g.
9. Yermatov I. T. Nauchno-texnicheskiy progress: sosialniye, texnicheskiye i obshyestvenniye faktori : Sbornik statey. – Moskva : OOO "IMPULS", 2018. – S. 133-137. – EDNXTALBJ. Черник Д.Г. Налоги и налогообложение. М.: Юнити, 2010. 367 s.
10. Nosirov I. A., Maxmudov A. Improving management of tax offense detection in the digital economy// "World Economics & Finance Bulletin" Scholar Express Journals, Berlin Germany, April, 2023. Impact Factor:7.675, 52-56 l.
11. Nosirov I. A., Maxmudov A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq huquqbuzarliklarini aniqlashni boshqarishning nazariy asoslari // Andijon Mashinasozlik instituti Mashinasozlik ilmiy-texnika jurnali, №2,2023 yil. ISSN 2181-1539

12. Nosirov I. A. Maxmudov A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq organlarining soliq huquqbuzarliklarini aniqlashning tizimli menejmenti Monografiya. 2023 g.
13. Nosirov I. A., Maxmudov A. Цифровая экономика – менеджмент выявлений налоговых правонарушений.// «Дагестанский государс-твенный аграрный университет им. м.м. Джамбулатова» сборник материалов международной научно-практической конференции «устойчивое развитие: анализ тенденций российской и мировой эконо-мики» 4 - 5 апреля 2023 года Махачкала 2023.
14. Maxmudov A. O‘zbekistonda tijorat banklarining investitsion faoliyatining ekonometrik tahlili //Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot ijtimoiy, iqtisodiy,siyosiy, ilmiy,ommabop jurnal 2023-yil, oktyabr. № 10-son 74-91 xalqaro daraja ISSN: 2992-8982
15. Maxmudov A. Determining the influence of violations committed by economic entities on the formation of state budget revenues and its management// American Journal of Pedagogical and Educational Research ISSN (E): 2832-9791| Volume 19, | December, 2023
16. Manba: www.taxjustice.net

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/1 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).